

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ДЕРЖАВНИЦЬКЕ ВИХОВАННЯ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ»

Алла Сеник

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

Анотація:

У статті розкриваються теоретичні підходи до поняття «державницьке виховання», що базуються на філософських, юридичних, соціологічних та педагогічних засадах. Аналіз словникових статей із лексикографічних джерел свідчить, що поняття «державницьке виховання» сьогодні ще розкрито не достатньо. Автор тлумачить поняття «державницьке виховання учнівської молоді» як процес впливу вчителів і батьків на учнів з метою виховання в них духовно-моральних цінностей, національно-патріотичних почуттів, громадянськості, формування ідеалу свідомого політичного діяча, який слугує народу, що проживає на території, за яку політична влада несе відповідальність.

Ключові слова:

держава; нація; патріотизм; громадянство; державницьке виховання.

Аннотация:

Сеник Алла. Теоретические аспекты определения понятия «государственническое воспитание учащейся молодежи».

В статье раскрываются теоретические подходы к понятию «государственническое воспитание», которые основываются на философских, юридических, социологических и педагогических источниках. Анализ словарных статей показал, что понятие «государственническое воспитание» сегодня освещено еще не достаточно полно. Понятие «государственническое воспитание учащейся молодежи» автор объясняет как процесс воздействия учителей и родителей на учеников с целью воспитания в них духовно-нравственных ценностей, национально-патриотических чувств, гражданственности, формирования идеала сознательного политического деятеля, который служит народу, проживающему на территории, за которую политическая власть несет ответственность.

Ключевые слова:

государство, нация, патриотизм, гражданство, государственническое воспитание.

Resume:

Senyk Alla. Theoretical aspects of the concept definition of «State education of student youth».

The article discloses theoretical approaches in dictionaries to the concept definition of «State education» based on philosophical, legal, sociological and pedagogical sources. Analysis of the entries shows that the concept of «State education» has not yet received the whole of their disclosure in modern conditions. The concept of «State education of student youth» the author explains as the process of teachers and parents' impact on pupils to educate their spiritual and moral values, national patriotism, citizenship, forming an ideal of the organized politician who serves the people living on the territory of which the political authority is responsible.

Key words:

state, nation, patriotism, citizenship, state education.

Постановка проблеми. Політичні й економічні явища, що постали внаслідок вибору українським народом нових умов життя, завдяки запуску в суспільстві інноваційних механізмів саморозвитку, зумовили певні зміни в системі виховання молодого покоління. Однією з найважливіших у системі освіти була й залишається проблема виховання патріота, громадянина своєї держави.

Національна доктрина розвитку освіти України орієнтує систему національного виховання на досягнення мети – «виховання свідомого громадянина, патріота, формування в молоді потреби й уміння жити в громадянському суспільстві, набуття нею соціального досвіду, високої культури міжнаціональних взаємовідносин, духовності та фізичної досконалості, моральної, художньо-естетичної, трудової, екологічної культури» [13]. У доктрині зазначено, що передумовою утвердження розвиненого громадянського суспільства є підготовка освічених, моральних, мобільних, конструктивних і практичних людей, здатних до співпраці, міжкультурної взаємодії, які мають глибоке почуття відповідальності за долю країни, її соціально-економічне процвітання.

У Законі України «Про загальну середню освіту» основними завданнями визначені такі, як: виховання громадянина України, виховання в

учнів поваги до Конституції України, державних символів України, прав і свобод людини й громадянина, почуття власної гідності, відповідальності перед законом за свої дії, свідомого ставлення до обов'язків людини й громадянина тощо. При цьому в Законі зазначені цілі виховного процесу в загальноосвітніх навчальних закладах, що спираються на принципи, закладені в Конституції України, законах та інших нормативно-правових актах України [7].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі виховання учнівської молоді, що пов'язана зі становленням державницького підходу до означеного процесу, присвячено дисертації багатьох науковців останніх років. Так, наприклад, К. Писарев, досліджуючи різні аспекти історії педагогіки, виокремив «державницький» підхід до виховання учнівської молоді й схарактеризував його як такий, що має певні особливості: недовіра до сім'ї як органа виховання, протиставлення правильного й прогресивного шкільно-державного виховання «відсталому» сімейному, вимога відокремлення школи від сім'ї й відсторонення батьків від виховання дітей у період навчання. А. Контарев, критикуючи такі соціально-політичні проекти й утопії, як «теорія природного права», «теорія суспільного

договору», що спираються на ідею універсальності природи людини, доводить, що в умовах глобалізації західноєвропейський гуманізм реалізований в універсальному трактуванні «прав і свобод людини», що має найбільш адекватну форму в соціальній, політичній і економічній системах західноєвропейських суспільств. Великий внесок у дослідження проблеми зробили такі вчені, як Ю. Тихомиров, П. Баранов, В. Федотова, А. Панаріна, Ю. Жданова, В. Полікарпова та ін., у працях яких розкриваються різні аспекти порушеної проблеми (юридичні, політологічні, філософсько-правові тощо).

Формулювання цілей статті. Метою статті є спроба визначення поняття «державницьке виховання учнівської молоді» на основі аналізу відповідної наукової літератури.

Виклад основного матеріалу дослідження. Щоб у системі виховання головною цінністю стала вільна людина, яка має глибоке почуття відповідальності за долю країни, за її процвітання та розвиток, освіта має будуватися як процес, у якому дитина зростає з позицією «Я – державник». Як зазначає І. Бех, повноцінний виховний процес має забезпечувати об'єктивність уявлень дитини про себе. Важливим, як наголошує науковець, є формування позиції «Хто я?». На це дитина має відповісти однозначно й правильно, адже така відповідь повинна ґрунтуватися не на бажаних цінностях, а на реальних надбаннях її внутрішнього досвіду [1, с. 320].

Близькими, але не тотожними з поняттями «державна», «державницьке виховання» є поняття «нація», «патріотизм», «громадянство», «національне виховання», «патріотичне виховання», «громадянське виховання» тощо. Розглянемо більш детально їх тлумачення в лексикографічних працях із тим, щоб виокремити сутність цих понять і виявити зв'язок із поняттями «державна» та «державницьке виховання».

У словнику філософських термінів під поняттям «державна» (state) у широкому сенсі розуміється спільність людей, об'єднаних загальною територією, загальними правовими законами й публічною владою, а також податками [10, с. 119]. Більш глибоке розуміння цього терміна містить соціологічний словник. У ньому термін «державна» має таке тлумачення: «офіційно визнана всеохопна універсальна політична форма організації суспільства» [12, с. 75]. Ця форма, за визначенням автора словникової статті, постала внаслідок закономірного розвитку суспільства, ускладнення соціальних відносин, поділу праці, появи приватної власності й виникнення антагоністичних класів. Важливо знати й

основні ознаки держави, що також наводяться в соціологічному словнику: «організація влади за певним територіальним принципом; поділ населення за ознаками території проживання замість поділу за кровнородовими ознаками; наявність публічної влади, здійснюваної особливим розрядом осіб (державними чиновниками); право й можливість провадити внутрішню й зовнішню політику від імені всього суспільства; претензія на захист загального інтересу, монополне право на примусовий вплив стосовно населення, наявність особливої системи органів, установ і знарядь примусу (армія, поліція, суд, тюрма та ін.); суверенна законотворчість; монополне право на збирання податків» [12, с. 75–76].

В іншому філософському словнику за загальною редакцією В. Малиніна під терміном «державна» розуміється «структура господства, яка постійно оновлюється внаслідок спільних дій людей, дій, що виникають завдяки представництву, і яка зрештою впорядковує суспільні дії в тій чи іншій галузі. Основою держави в цьому словнику визнається право [14, с. 114]. У великому тлумачному соціологічному словнику Д. Джері термін «державна» має два значення: 1) апарат правління або управління в рамках певної території; 2) територія й соціальна система в цілому, які підпорядковані певному правлінню або пануванню. Також у цьому словнику зазначається, що терміни «державна» і «суспільство» можуть іноді використовуватися як синоніми [2, с. 138], проте термін «суспільство» (society) не розглядається як апарат чи територія, а має зовсім інші значення: 1) уся сума людських відносин; 2) об'єднання людей, що з давніх-давен живе разом самостійно, займає відносно обмежену територію, має власну більш-менш відмінну культуру й інститути або давно чи добре відома національна державна [2, с. 508].

Зазначимо, що під терміном «національна державна» (national state) розуміється сучасна форма держави, яка характеризується чітко визначеними межами, де співіснують державна й суспільство. Ми погоджуємося з твердженням авторів словника, що головною особливістю національної держави сьогодні є те, що сучасні її форми відрізняються від більшості тих, що процвітали раніше (наприклад, доіндустріальних імперій), де зазвичай бракувало адміністративних або інших ресурсів, що мають здатність до культурної інтеграції [2, с. 463–464].

У юридичному словнику поняття «державна» тлумачиться як організація політичної влади домінуючої частини населення в соціально-неоднорідному суспільстві, яка, забезпечуючи його цілісність і гарантуючи безпеку, здійснює керівництво ним в інтересах цієї частини, а

також управління загальносуспільними справами [11, с. 23].

Найбільш повним, на нашу думку, є визначення терміна «держава» у «Великому юридичному словнику» (М., 2003), де наводиться три його значення: 1) у теорії права – певний спосіб організації суспільства, основний елемент політичної системи, організація публічної політичної влади, що поширюється на все суспільство, виступає його офіційним представником і спирається на засоби й заходи примусу. Як система, що керує суспільством, держава має внутрішню структуру й спеціальні органи для реалізації своїх повноважень – механізм держави, його апарат; 2) поняття, під яким у конституційному праві розуміється сукупність офіційних органів влади (уряд, парламент, суди та ін.), що діють у масштабах країни, або суб'єкт федерації (іншої територіально-політичної одиниці) з місцевими агентами (представниками) цих органів (префектами, комісарами та ін.); 3) як суб'єкт міжнародного права – основний учасник міжнародних відносин. Держава, як зазначають автори словника, передбачає як політичну організацію влади, так і населення з певною територією. Основною характеристикою держави є суверенітет [3, с. 115].

Отже, як переконаємося, наявні три підходи до визначення терміна «держава». Перший підхід розглядає державу як певну спільність людей, другий – як політичну форму з сукупністю офіційних органів влади. Але найбільш точним нам видається третій підхід, який розглядає державу як організацію політичної влади для населення, що мешкає на певній території. У зв'язку з цим під поняттям «державницьке виховання учнівської молоді» ми розуміємо процес впливу вчителів і батьків на учня з метою виховання в нього духовно-моральних цінностей, національно-патріотичних почуттів, громадянськості, формування ідеалу свідомого політичного діяча, який служить народу, що проживає на території, за яку політична влада несе відповідальність.

Перший підхід, згідно з яким термін «держава» розуміється як спільність людей, тісно пов'язується з поняттями «нація», «громада». У філософському словнику термін «нація» (лат. *natio* – плем'я, народ) пояснюється як народ, який утворює історичну спільність, пов'язану в мовному й розумовому плані, має залежний від нього уряд і проживає на відповідній території, межі якої поважаються іншими націями (народ, організований у державу).

У соціологічному словнику поняття «нація» пояснюється майже так само, як і у філософському словнику: «...Велика соціально-

історична спільнота людей, яка характеризується спільністю умов життя (економічних, політичних, соціальних), території, мови, певних рис психології (свідомості, інтересів, національного менталітету тощо), своєрідним національним складом характеру, що виявляється в особливостях культури та побуту» [12, с. 190–191].

На відміну від поняття «держава», поняття «нація» пов'язується не стільки з правом або політичною формою, скільки з соціальними та емоційними відносинами між людьми, їх психологічними якостями: «...Націю можуть утворювати кілька народів або частини різних народів, що пов'язані численними соціальними й емоційними стосунками, у яких може опинитися людина» [14, с. 295].

Із поняттям «нація» тісно пов'язаний термін «націоналізм» (*nationalism*), який у філософському словнику тлумачиться як доктрина, ідеологія, система поглядів, в основі якої – ідеї збігу політичних кордонів держави з кордонами проживання етносу, що утворює цю державу. Як зазначають автори словникової статті, крайні прояви націоналізму виражаються в теоріях про расову й національну перевагу й часто супроводжуються ідеєю про обраність цього народу [10, с. 350–352].

Дещо ширше трактування терміна «націоналізм» (у трьох значеннях) містить соціологічний словник: 1) світогляд, філософія та ідеологія, які пояснюють націю як основу самостійної держави й вищу форму суспільної єдності; 2) теорія і практика етнічних відносин, що ґрунтуються на самоідентифікації нації у процесі розв'язання своїх проблем і реалізуються в різноманітних формах діяльності, зумовлених специфікою економічного, політичного, духовного розвитку країни, традиціями, суспільною психологією тощо; 3) почуття та розуміння особистістю або спільнотою належності до нації й наявності більш-менш свідомого й інтенсивного прагнення до піднесення культури, добробуту, державності своєї нації [12, с. 89].

У «Великому тлумачному соціологічному словнику» поняття «націоналізм» наводиться в двох значеннях: 1) почуття належності до народу, об'єднаного спільним історичним, лінгвістичним і, можливо, «расовим» чи релігійним зв'язком, із вірою в те, що він ідентифікується з певною територією і (або) становить національну державу чи прагне до цього; 2) будь-яка пов'язана з цим ідеологія, що захищає стан нації як найбільш відповідну форму сучасного уряду [2, с. 160–161].

Зауважимо, що з поняттям «націоналізм» часто пов'язується поняття «патріотизм», їх взаємозв'язок простежується в Концепції

національно-патріотичного виховання молоді [8], а також у дисертаційних роботах Т. Гавлітіної «Національно-патріотичне виховання підлітків в умовах позашкільного навчального закладу» [4], О. Гевко «Національно-патріотичне виховання студентів вищих педагогічних закладів засобами декоративно-ужиткового мистецтва» [5]; Я. Яців «Національно-патріотичне виховання учнівської молоді у позааурочний час на західноукраїнських землях (1919–1939 рр.)» [15] та ін.

Однак поняття «націоналізм» несе інше смислове навантаження, ніж поняття «патріотизм». У словнику філософських термінів патріотизм трактується як моральний принцип, моральна норма й моральне почуття [10, с. 408].

У словнику соціологічних і політологічних термінів патріотизм також пов'язується з почуттям: «Патріотизм – почуття любові до батьківщини, ідея, усвідомлення громадянської відповідальності за долю Вітчизни, що виражається у прагненні служити своєму народові, захищати його інтереси [12, с. 62].

У педагогічному словнику поняття патріотизм пов'язується не з моральним принципом, моральною нормою та моральним почуттям, а з одним із найглибших громадянських почуттів, змістом якого, на переконання С. Гончаренка, є любов до Батьківщини, відданість своєму народові, гордість за національні культурні надбання [6, с. 249].

Основою поняття «патріотизм» є емоційно-почуттєвий складник. На відміну від нього поняття «громадянськість» ґрунтується на когнітивному складникові і є, як зазначено в соціологічному словнику, духовно-моральною цінністю, світоглядно психологічною характеристикою людини, що зумовлена її державною самоідентифікацією, усвідомленням належності до конкретної країни [12, с. 64]. Це, на нашу думку, тісно пов'язано з другим і третім підходами до визначення терміна «держава», коли «держава» розглядається як політична форма і як організація політичної влади.

У контексті нашого дослідження вартим уваги є визначення поняття «громадянськість», запропоноване С. Гончаренком: «Громадянськість – це усвідомлення кожним громадянином своїх прав і обов'язків щодо держави, суспільства; почуття відповідальності за їхній стан [6, с. 75].

Зазначимо, що близьким до слова «громадянськість» є слово «громадянство», що на відміну від поняття «грумада», під яким розуміється «об'єднання людей, пов'язаних спільними інтересами», є формально зафіксованим постійним правовим зв'язком особи з державою, що проявляється в їх

взаємних правах і обов'язках. Для нашого дослідження важливим є розуміння основного змісту поняття «громадянство», що розкривається в соціологічному словнику: «Громадянство дає особі Батьківщину й відповідно юридичну й моральну захищеність» [12, с. 62].

Аналіз понять «громадянське виховання», «національне виховання», «патріотичне виховання» засвідчив певні відмінності в їх сутності й трактуванні.

Загалом поняття «виховання» у філософському словнику тлумачиться як «вплив окремих осіб або суспільства на людину, яка розвивається». Як бачимо, поняття «виховання» розглядається у вузькому значенні й розуміється як планомірний вплив батьків і школи на вихованця, тобто на незрілу людину [14, с. 84]. Дещо іншим є тлумачення цього поняття в педагогічному словнику. Воно позначає процес цілеспрямованого, систематичного формування особистості, зумовлений законами суспільного розвитку, дією багатьох об'єктивних і суб'єктивних чинників. Також у педагогічному словнику наводяться широке й вузьке значення поняття «виховання». У широкому розумінні виховання, як зауважує С. Гончаренко, є всією сумою впливів на психіку людини, спрямованих на підготовку її до активної участі у виробничому, громадському й культурному житті суспільства (як спеціально організований вплив навчальних закладів, так і стихійний вплив соціально-економічних умов). Виховання у вузькому розумінні є «планомірним впливом батьків і школи на вихованця» [6, с. 53].

Для визначення понять «національне виховання» й «громадянське виховання» ми скористалися соціологічним і педагогічним словниками. Так, у соціологічному словнику під поняттям «національне виховання» розуміється формування гармонійно розвиненої, високоосвіченої, соціально активної й національно свідомої людини, наділеної глибокою громадянською відповідальністю, здоровими інтелектуально-творчими й духовними якостями, рідинними й патріотичними почуттями, працьовитістю, господарською кмітливістю, підприємливістю та ініціативністю [12, с. 190]. Дещо відмінним є тлумачення поняття «національне виховання» в педагогічному словнику. Насамперед до національного виховання належить історично зумовлена й створена самим народом сукупність ідеалів, поглядів, переконань, традицій, звичаїв та інших форм соціальної практики, спрямованих на організацію життєдіяльності молодого покоління, у процесі якої засвоюється духовна й матеріальна культура нації,

формується національна свідомість і досягається духовна єдність поколінь [6, с. 229–230].

На відміну від поняття «національне виховання», що пояснюється, з одного боку, як процес формування людини, а з іншого – як певна сукупність ідеалів, поняття «громадянське виховання» й у соціологічному, й у педагогічному словниках тлумачиться однаково. Автори цих лексикографічних праць одностайні в тому, що «громадянське виховання» – це процес формування громадянськості як інтегративної якості особистості, що дає можливість людині відчувати себе морально, соціально, політично та юридично дієздатною та захищеною [6, с. 75; 12, с. 63].

Висновки. Отже, аналіз словникових статей доводить, що поняття «державницьке

виховання» в лексикографічних працях практично не розкрито. Тому в нашому дослідженні ми пропонуємо трактувати поняття «державницьке виховання учнівської молоді» як процес впливу вчителів і батьків на учнів з метою виховання в них духовно-моральних цінностей, національно-патріотичних почуттів, громадянськості, формування ідеалу свідомого політичного діяча, який служить народу, що проживає на території, за яку політична влада несе відповідальність.

Подальшого дослідження потребує висвітлення ролі педагогів в організації системи державницького виховання учнів основної школи в умовах роботи позанавчальних закладів.

Список використаних джерел

1. Бех І. Д. Виховання особистості: підручник / І. Д. Бех. – К. : Либідь, 2008. – 848 с.
2. Большой толковый социологический словарь (Collins) / Дэвид Джери, Джулия Джери. – Том 1 (А – О); пер. с англ. – М. : Вече, АСТ, 1999. – 544 с.
3. Большой юридический словарь / Додонов В.Н., Ермаков В.Д. и др. – М. : ИНФРА-М, 2001. – 623 с.
4. Гавлітіна Т. М. Національно-патріотичне виховання підлітків в умовах позашкільного навчального закладу : автореф. дис...на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання» / Т. М. Гавлітіна; Ін-т пробл. виховання АПН України. – К., 2007. – 20 с.
5. Гевко О. І. Національно-патріотичне виховання студентів вищих педагогічних закладів засобами декоративно-ужиткового мистецтва : автореф. дис...на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання» / О. І. Гевко; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2003. – 20 с.
6. Гончаренко С. Український педагогічний словник / С. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 206 с.
7. Закон України «Про загальну середню освіту» / від 13.05.1999 № 651-XIV. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/651-14>. – Назва з екрану (20.01.2015.).
8. Концепція національно-патріотичного виховання молоді / наказ МОНУ № 3754/981/538/49 27 жовтня 2009 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mil.gov.ua/diyalnist/vijskovo-patriotichna-robota/normativno-pravova-baza-vijskovo-patriotichnogo-vihovannya/konceptcziana-naczionalno-patriotichnogo-vihovannya-molodi.html> (20.01.2015.).
9. Словник соціологічних і політологічних термінів / уклад. Астахова В. І., Даниленко В. І.,

References

1. Bekh, I.D. (2008). *Education of the individual*. Kyiv: Lybid. [in Ukrainian].
2. Gere, David and Jerry, Julia (1999). *Big Explanatory Dictionary of Sociology (Collins) (Volume 1), translation from English*. Moscow: Veche. [in Russian].
3. Dodonov, V.N. Ermakov, V.D. et al. (2001). *Large Law Dictionary*. Moscow: INFRA-M. [in Russian].
4. Gavlitina, T.M. (2007). *National-patriotic education of adolescents in school educational institutions: Author's abstract*. Kyiv. [in Ukrainian].
5. Hevko, O. I. (2003). *National-patriotic education of students in higher educational institutions by means of arts and crafts: Author's abstract*. Kyiv. [in Ukrainian].
6. Honcharenko, S. (1997). *Ukrainian pedagogical dictionary* Kyiv: Lybid. [in Ukrainian].
7. *The Law of Ukraine "On general secondary education"*. (1999). Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/651-14> [in Ukrainian].
8. *The concept of national-patriotic education*. (2009). Retrieved from: <http://www.mil.gov.ua/diyalnist/vijskovo-patriotichna-robota/normativno-pravova-baza-vijskovo-patriotichnogo-vihovannya/konceptcziana-naczionalno-patriotichnogo-vihovannya-molodi.html> [in Ukrainian].
9. Astakhova, V.I. Danilenko, V.I., Panov, A.I. and others (1993). *Glossary of sociological and political terms*. Kyiv: Vyshcha shkola. [in Ukrainian].
10. Kuznetsova, V.G. (2005). *Dictionary of philosophical terms*. Moscow: INFRA-M. [in Russian].
11. Marchuk, V.P. (2003). *Dictionary of legal terms*. Kyiv: AIDP. [in Ukrainian].
12. *Sociology: a glossary of terms and concepts*. (2006). Kyiv: Kondor. [in Ukrainian].
13. *Decree of the President of Ukraine "On national doctrine of education development"*. (17.04.2002).

- Панов А. І. та ін. – К. : Вид-во «Вища школа», 1993. – 142 с.
10. Словарь философских терминов / науч. ред. проф. В. Г. Кузнецова. – М. : ИНФРА-М, 2005. – 745 с.
11. Словник юридичних термінів / уклад. В. П. Марчук. – К. : МАУП, 2003. – 128 с.
12. Соціологія: словник термінів і понять / Біленький С. А., Козловець М. А., Саух І. В., Федоренко В. О., Котвицький А. А., Цибульський В. В., Жиловага А. С., Дебой В. М. – К. : Вид-во «Кондор», 2006. – 371 с.
13. Указ Президента України «Про Національну доктрину розвитку освіти» / від 17.04.2002 № 347/2002. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/347/2002>. – Назва з екрану (20.01.2015).
14. Философский словарь / основан Г. Шмидтом; [22-е, новое, переработ. изд.; под ред. Г. Шмидта]; пер. с нем.; общ. ред. В. А. Малинина. – М. : Республика, 2003. – 575 с.
15. Яців Я. М. Національно-патріотичне виховання учнівської молоді у позаурочний час на західноукраїнських землях (1919–1939 рр.) : автореф. дис...на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / Я. М. Яців; Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника. – Івано-Франківськ, 2005. – 20 с.
- Retrieved from: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/347/2002>. [in Ukrainian].
14. Schmidt, G. (2003). *Philosophical Dictionary*. [22nd ed, new refined, ed. G. Shishkoff]; Trans. from German. Moscow: Respublika. [in Russian].
15. Yatsiv, Ya.M. (2005). *National-patriotic education of youth in their spare time in Western Ukraine (1919-1939)*. Author's abstract. Ivano-Frankivsk. [in Ukrainian].

Рецензент: Москальова Л.Ю. – д.пед.н., професор

Відомості про автора:

Сеник Алла Михайлівна

allisiya@gmail.com

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького
вул. Леніна, 20, м. Мелітополь
Запорізька обл., 72312, Україна
doi:10.7905/нвмдпу.v0i14.1095

Матеріал надійшов до редакції 31.01.2015 р.

Подано до друку 16.02.2015 р.